

YENİ ANAYASA SONRASINDA IRAK PARÇALANIR MI?

HAZIRLAYAN

Cenap ÇAKMAK

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	3
GİRİŞ	4
15 EKİM ANAYASA REFERANDUMU	5
ANAYASA İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERDE FARKLILIKLAR.....	8
IRAK BÖLÜNÜR MÜ?.....	9
Irak'ta Üç Etnik ve Dini Grup mu Var?.....	10
Şiilerin Irak'ın Geleceği ile İlgili Tutumları.....	13
Irak Şiasının İran ile İlişkileri ve İran'ın Irak Üzerindeki Etkisi	16
ANAYASA METNİ VE IRAK'IN BÖLÜNMESİ	18
Anayasa Maddelerine Genel bir Bakış:.....	19
SONUÇ	29
NOTLAR.....	30
YAZAR HAKKINDA	32

SUNUŞ

Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde 15 Ekim 2005 tarihinde gerçekleştirilen anayasa referandumunun ardından, kabul edilen anayasa metninin Irak'ın geleceğine olası etkileri konusunda tartışmalar başlamıştır. Konu ile ilgili farklı değerlendirmeler yapılırken, bazı yorumcular anayasanın ülkeye istikrar getireceğini ve Irak'ın birliğini güçlendireceğini savunmaktadır. Saddam Hüseyin döneminde baskıcı politikalarla bir arada tutulan farklı etnik ve dinsel kimliklere sahip grupların, gelecekte bölünmeye neden olacak bir irade göstermeleri halinde, kabul edilen anayasanın (içerdiği bazı hükümler nedeniyle) bu süreci kolaylaştıracağını düşünenler ise farklı bir bakış açısını oluşturmaktadır.

Şu da bir gerçektir ki, Irak'ın geleceği ile ilgili tahminleri sadece anayasa metnine bağlı kalarak yorumlamak, basitleştirici bir yaklaşım olmaktadır. Cenap Çakmak tarafından kaleme alınan bu çalışmanın amacı, Irak'ın kendi iç dinamiklerinden yola çıkarak, farklı etnik ve dinsel kökenli grupların tutumlarını incelemek ve Irak'ın birliği ya da parçalanmasında, kabul edilen anayasa metninin tek faktör olmayacağını açıklamaktır. Çalışmanın ilk bölümünde, 15 Ekim'de yapılan referandum ile ilgili genel bilgiler ve anayasa ile ilgili farklı değerlendirmelere yer verilirken, izleyen bölümlerde Irak'ın bölünüp bölünmeyeceği tartışmaları ve Irak'ı oluşturan grupların davranışları çeşitli boyutlarıyla analiz edilmektedir. Anayasanın bazı maddeleri ve sınırları anayasa ile belirlenen kurumların görev ve yetkilerinin yorumlanmasıyla çeşitli sonuçlara varılan daha sonraki bölümlerde ise; düşünülenin aksine anayasanın, Irak'ın parçalanmasını kolaylaştıracak hükümler içermediği ortaya konmaktadır.

Irak'la ilgili bilinen gerçekleri farklı bir boyutla inceleyen ve Irak'ın geleceğine ilişkin değerlendirmeler yapılırken göz önünde bulundurulması gereken hususları saptayan bu raporun faydalı olmasını diler, saygılar sunarım.

Süleyman ŞENSOY
TASAM Başkanı

GİRİŞ

Irak'ta sonuçları merakla beklenen anayasa referandumunu nihayet 15 Ekim 2005 tarihinde gerçekleştirdi. Irak'ın geleceği ile ilgili tahmin ve analizlerini daha çok anayasa referandumuna sonuçlarına bağlayanlar için bu referandum sonuçları, daha da önemlisi referandum ile kabul edilen anayasa metninin kendisi önemli ipuçları ve sağlam veriler sunulmaktadır. Bu nedenle gerek referandum öncesinde gerekse sonrasında Irak'ın geleceği ile ilgili tahmin ve projeksiyonlarda anayasaya sıklıkla atıfta bulunmaktadır.

Referandum ile kabul edilen anayasa metninin toplumsal bir uzlaşma sonucunda ortaya çıkmamış olmasından hareket eden bazı analistlere göre, mevcut haliyle bu anayasa en azından iç savaşın tetikleyicisi olmaya aday durumdadır. Anayasanın içeriği ve Sünnilerin anayasa yapım sürecinden dışlanmış olmaları gerçeğini göz önünde bulunduranlara göre bu anayasa, Irak'ın parçalanmasına neden olabilir. Bu görüşü savunanlara göre gerek Kürtler gerekse Şiiiler kendi geleceklerini birleşik bir Irak dışında aramakta ve sadece Sünniler birleşik bir Irak istemektedirler. Anayasa metninin bölünmeye yol açabilecek çok sayıda hüküm içermesiyle, Şiiiler ve Kürtlerin ayrılıkçı istekleri dikkate alındığında, parçalanma ihtimalinin yüksek olduğunu savunanlara göre Irak, bölünmeye doğru yol almaktadır.

Ancak Irak'taki durum, ülkenin geleceği ile ilgili kesin tahminler yapmaya imkân verecek ölçüde belirgin ve kolay tanımlanabilir değildir. Sadece anayasa hükümlerine bakarak ülkenin bölünebileceğini söylemek sağlıklı bir analiz olmayıp, ülkedeki diğer dinamikleri göz ardı eden bir yaklaşımın ifadesidir. Anayasa metninde birçok hükmün bölünmeye neden olabilecek şekilde okunmasının mümkün olduğu açıksa da, Irak'ın siyasi ve toplumsal gerçekleri böylesi bir bölünmenin önündeki en önemli engellerdir. Bu raporun konusu, belirtilen gerçekleri kısaca açıklamaktır. Şunu da eklemek gerekir ki; burada Irak'ın bölünmeyeceği şeklinde açık ve net bir tahmin yapılmayacak sadece aksi yönde bir tahmin yapmanın o kadar da kolay olmadığı savunulacaktır. Elbette ki yakın veya uzak bir gelecekte Irak bölünebilir ya da tam tersi olabilir. Ancak Irak'ın mevcut siyasi ve toplumsal şartları çerçevesinde böylesine zor bir tahmin yapmak çok sağlıklı bir yaklaşım değildir.

15 EKİM ANAYASA REFERANDUMU

Irak halkı beklendiği gibi 15 Ekim’de taslak anayasa metnini kabul etmiştir. Hiç şüphe yok ki gerek Amerikalı yetkililer, gerekse anayasa metninin oluşturulması için yoğun çaba sarfeden Irak ileri gelenleri sonuçtan memnun kalmışlardır. Zira ABD Başkanı G.W. Bush, referandum sonucunda anayasa metninin kabul edilmesinin, Irak’ın demokrasi yürüyüşü için kritik bir adım olduğu değerlendirmesini yapmıştır.¹ Ancak daha da önemlisi, bazı beklentilerin aksine referandumun ciddi güvenlik problemleri yaşanmadan gerçekleştirilmiş olması ve referandum sonrasında terörün şiddetinde, referandum öncesine nazaran ciddi bir artışın olmamasıdır. Referandumun başarısına atıfta bulunanlardan bazıları da yüksek katılıma ve anayasaya verilen “evet” oylarının yüksek bir oranda gerçekleşmiş olmasına dikkat çekmektedirler. Yetkililer farklı rakamlar verse de ortak kanaat referandumda “evet” oyu kullananların oranının yüzde 60’ın üzerinde olduğu yönündedir.² Planlama Bakanı Berham Salih de kayıtlı seçmenin yüzde 65’inin, bir başka ifade ile 10 milyon Iraklının anayasa lehinde oy verdiğini ifade etmiştir. Ancak bu rakamlar ciddi anlamda sorgulanmaktadır.³

Anayasanın referandum sonucunda kabul edildiği ilan edilse de, referandumda hile olduğu şeklindeki iddialara da rastlanmaktadır. Bazı Iraklı liderlere göre referandumun reddedilmesinin önüne geçmek için, Sünni Arapların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde sandıklardan çok sayıda “hayır” oyu çıkarılmıştır. Ayrıca çeşitli raporlarda, bazı eyaletlerde oy kullananların sayısının kayıtlı seçmen sayısından fazla olduğu belirtilmiştir.⁴ Tahmin edileceği gibi referandum oylamasında hile olduğu ve açıklanan sonuçların aslında gerçekleri yansıtmadığı iddiaları Sünnilerden gelmektedir. Bazı Sünni liderler aslında anayasanın reddi için gerekli eşığı aştıklarını, ancak seçimlere hile karıştırıldığı için anayasanın kabulünün ilan edildiğini ileri sürmüşlerdir. Örneğin Sünni Ulusal Diyalog Konseyi sözcüsü Salih Mutlak referandum sonucunda anayasanın kabulünün ilan edileceğine işaret ederken, kendi gözlemcilerinden gelen raporlara göre, en az üç eyalette yüzde 80’in üzerinde “hayır” oyu kullanıldığının tespit edildiği iddiasında bulunmuştur. Parlatonun bağımsız Sünni üyelerinden anayasa hazırlık çalışmalarına katılan Sadun Zübeydi de bağımsız gözlemcilerle göre en az üç eyalette Sünnilerin “hayır” oyu kullandıklarını iddia etmiştir.⁵

Gerçi referanduma olumlu oy verenlerin oranının yüzde 65 ve üzerinde olduğu varsayılsa bile bu oranın oldukça yüksek olduğu şeklindeki görüş aslında çok tutarlı değildir. Zira referandum öncesinde, gerek Şiiler gerekse Kürtlerin anayasadan beklentilerinin yüksek olduğu ve anayasanın kabul edilmesi için seferber olacakları şeklindeki tahmin dikkate alındığında; bu grupların bilinçli bir şekilde yüksek bir katılım için çaba gösterecekleri ve bunun sağlanabileceği söylenebilir. Ayrıca, Sünnilerin de var güçleri ile anayasanın reddi için mücadele edecekleri ihtimali de yüksek katılımı tetikleyecek başka bir etkendi. Bütün bunlara rağmen katılımın yüzde 70’e bile ulaşmamış olması ve anayasaya olumlu oy verenlerin oranının yüzde 80’in altında kalması

aslında farklı yorumlar yapmayı gerektirecek bir göstergedir. Fakat yine de özellikle belli bölgelerde katılımın ülke ortalamasının çok üstünde gerçekleşmiş olması siyasi sürecin halk tarafından –iyi veya kötü- benimsenmeye başladığını göstermesi bakımından önemli bir gelişme olmuştur. Örneğin Irak seçim görevlilerinin açıklamalarına göre özellikle Şii ve Kürt eyaletlerinde, referanduma beklenmedik bir katılım oranı gerçekleşmiş ve on iki eyalette seçmenlerin yüzde 99'unun sandık başına gittiği bildirilmiştir. Seçim komisyonu üyeleri kesin sonuçlar vermekten kaçınırsalar da, bu on iki eyaletteki “evet” oylarının yüzde 90'ın üzerinde olduğu konusunda hemfikirdirler.⁶ Din adamlarının kapı kapı dolaşarak seçmenleri dışarıya güvenle çıkabilecekleri konusunda ikna etmelerinin de etkisiyle Felluce'de referanduma katılım oranı yüzde 93'ün üzerine çıkmıştır.⁷

Şiiiler ve Kürtler ile birlikte, bazı bölgelerde referandum sonucuna etki etme motifi ile hareket eden Sünniler, Ocak ayında gerçekleştirilen parlamento seçimlerinin aksine referanduma yüksek bir oranda katılmışlardır. Örneğin İshaki şehrinde, Ocak ayındaki seçimlerde oy kullananların sayısı yalnızca 300 iken referandumun düzenlendiği 15 Ekim'de 10 binin üzerinde seçmen tercihini belirtmek için sandık başına gitmiştir.⁸ Ancak Sünnilerin referandumun kabul edilmemesi için gösterdikleri çaba yeterli olmamıştır. On sekiz eyaletin en az üçünde oy kullananların en az üçte ikisinin “hayır” oyu kullanması durumunda geçersiz olacak olan anayasa metni, bu seçeneğin gerçekleşmemesi sonucunda kabul edilmiştir. On sekiz eyaletin dördünde çoğunluğu sahip olan Sünniler yine de iki eyalette anayasanın reddi için gerekli üçte iki çoğunluğu sağlayamamışlardır.

Sünnilerin yoğun olarak yaşadıkları dört eyaletten ikisinde (Selahaddin ve Anbar), Sünniler anayasanın reddi için gerekli üçte iki oranından fazla bir oranda “hayır” oyu kullanmışlardır. Selahaddin'de “hayır”ların oranı yüzde 81 iken, Anbar'da bu oranın çok daha fazla olduğu varsayılmaktadır. Ancak diğer iki eyalette (Diyala ve Nineveh), Sünniler üçte iki oranına ulaşamamışlardır. Nineveh eyaletinde oy kullananların yüzde 76,6'sı anayasayı onaylarken, seçmenlerin ancak yüzde 21,5'i anayasa aleyhinde oy kullanmıştır. Yine Sünnilerin yoğun olarak yaşadıkları bir başka eyalet olan Diyala'da 727 bin seçmenin yüzde 55'i anayasayı onaylamıştır.⁹

Burada dikkat çeken nokta, Sünnilerin “hayır” oylarının bu eyaletlerdeki nüfus oranları ile paralellik göstermemiş olmasıdır. Bunun anlamı, Sünnilerin tamamının “hayır” oyu kullanmadığıdır. Örneğin Bağdat'ta Sünnilerin güvenlik durumunun daha iyiye gitmesi ümidiyle anayasa lehinde oy kullandıkları değerlendirilmiştir.¹⁰ Sünnilerin aslında bu eyaletlerde de yüksek oranda “hayır” oyu kullandıkları, ancak anayasanın kabul edilmesini sağlamak için bu bölgelerdeki rakamların çarpıtıldığı da dikkate alınması gereken bir olasılıktır. Sünnilerin bir kısmının seçimlere hile karıştığı yönünde kuşkular taşıdıklarını açık bir şekilde ifade etmelerine karşın önemli bir

kısmı da referandum sonuçlarına itiraz etme seçeneği üzerinde durmamaktadırlar. Bunlara göre artık anayasa yapım süreci sona ermiştir. Yapılması gereken Sünnilerin yüksek katılımının sağlanacağı Aralık ayındaki genel seçimlere ciddi anlamda hazırlanmaktadır.¹¹

Referandum sonuçlarına tepkisel yaklaşmayan ve kendi amaçlarını barışçıl yollarla gerçekleştirmek isteyen Sünniler anayasanın uygulanması sürecine etki edebileceklerini düşünmektedirler. Ayrıca kabul edildiği açıklanan anayasanın değiştirilmesinin mümkün olması, Sünnilerin ümitli olmasını sağlayan bir başka etken olmuştur. Ancak herhangi bir değişiklik yapılabilmesi için söz konusu değişikliğin meclisin üçte ikisi ve Başkanlık Konseyi tarafından onaylanması ve ulusal bir referandumdan da geçmesi gerekmektedir.¹² Dahası, Ocak ayındaki seçimleri boykot etmenin işlerine yaramadığını düşünen Sünniler için, siyasi sürece katılmak daha uygun bir seçenek olarak görülmektedir. İşte tam da bu nedenle şu anda Sünniler, parlamentonun Şiilere ve Kürtlere teslim edilmesi ile sonuçlanan Ocak ayındaki seçimleri boykot kararından büyük bir pişmanlık duymaktadırlar. Dolayısıyla bazı Sünni liderler anayasa oylamasına, ama daha da önemlisi tam zamanlı bir parlamentoyu oluşturmak için Aralık ayı ortasında düzenlenecek olan genel seçimlere etkin bir katılımı savunmaktadırlar.¹³

Sünnilerin bu kez seçimlere önem vermeleri sonucunda, Aralık ayında yapılacak yeni seçimlerin temsil yeteneği daha fazla olan bir parlamento ortaya çıkarması ihtimali oldukça yüksektir. Sünnilerin boykot ettiği seçimler sonucunda oluşan ilk parlamentoda büyük ölçüde Kürtler ve Şiiler hâkim konumda iken, Aralık ayındaki seçimlerde Sünnilerin seçimlere önem vermeleri sonucunda parlamentoda daha fazla sandalye elde etmeleri beklenmektedir. Ayrıca bazı önemli konularda birbirlerinden oldukça farklı görüşlere sahip Şii grupların bir ittifak içinde hareket ettikleri ve ilk seçimlerdeki tablonun Aralık ayında da tekrarlanacağı konusunda bir garanti yoktur. Şii gruplar arasında görüş ayrılıklarının olabileceği, bunun sonucunda da Şiilerin parlamentoda şimdikinden daha düşük bir oranla temsil edilebileceği de varsayımlar arasındadır.¹⁴

Ancak yine de Sünniler açısından iyimser olmayı engelleyen etkenler de yok değildir. Bunların en önemlisi Sünnilerin kendi aralarında yaşadıkları önemli görüş ayrılıklarının yarattığı parçalanmışlıktır. 15 Ekim'deki referandum bile Sünnilerin ne denli bölünmüş olduğunu gözler önüne sermiştir. Irak nüfusunun yüzde 20'sini oluşturan Sünniler yeknesak bir grup olmaktan oldukça uzaktırlar. Çoğunluğu etnik köken olarak Arap olsa da, Türkmenler ve Kürtler arasında da Sünni olanların sayısı oldukça fazladır. Tek ortak noktaları Sünnilik olan bu grupların birbirinden farklı siyasi hedefleri vardır. Kimi seküler, kimi milliyetçi olduğu gibi, şiddetin içinde yer alan veya en azından şiddeti destekleyenler ya da şiddete olumlu bakmayanların sayısı da oldukça fazladır. Ancak hemen hemen bütün Sünni Araplarda ortak olan nokta; Irak'ın birleşik bir devlet olarak kalması gerektiğidir.¹⁵

ANAYASA İLE İLGİLİ DEĞERLENDİRMELERDE FARKLILIKLAR

Ocak 2005'te yapılan seçimler sonucunda oluşturulan parlamento tarafından hazırlanan ve 15 Ekim'deki referandumda Irak halkının oyları ile kabul edilen anayasa ile ilgili birbirinden oldukça farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Ancak değerlendirme ve analizlerdeki farklılıklara karşın hemen hemen herkesin üzerinde görüş birliğine vardığı nokta, anayasa metninin bölünmeyi kolaylaştıracak hükümler içerdiğidir. Gerçekten de anayasa, Saddam Hüseyin döneminde zorbalıkla da olsa bir arada tutulan farklı grupların gelecekte bölünme yönünde güçlü bir irade göstermeleri durumunda, Irak'ın parçalanmasını kolaylaştırıcı bir etken rolü üstlenebilir. İşte Irak'ın geleceği ile ilgili kötümser olanların üzerinde durduğu temel konu budur. Örneğin; Arap anayasaları konusunda uzman bir isim olan Nathan Brown'a göre, Irak için bir anayasa hazırlama görevini üstlenen komitenin çalışmalarının sonucu tam bir hayal kırıklığı olmuştur. Zira komite ulusal bir uzlaşmayı sağlayamamış, bu da ortaya çıkan metnin yetersiz olması sonucunu doğurmuştur. Brown, Irak seçmenlerinin 15 Ekim'de anayasayı reddetmeleri en arzu edilir sonuç olduğunu ve ayrıca anayasanın reddedilmesinin Bush yönetimi için bir utanç olacağını belirtirken, bunun Irak'ın geleceği için siyasi bir uzlaşma fırsatı yaratabileceğinin altını çizmiştir.¹⁶

Brown'un bu çerçevede üzerinde durduğu en önemli konu Şiiler'in talepleri ile ilgilidir. Brown'a göre Şiiler, yapı ve isim olarak dini olmasa da, bir "Şiistan" yaratmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda Şiiler, nüfusu büyük ölçüde Şii olan eyaletleri şekillendirerek tek bir bölge oluşturmayı hedeflemektedirler. Böyle bir durumda da, söz konusu bölge ciddi anlamda heterojen olmayacağı için bu bölgede etkin olacak yönetim dini bir nitelik kazanacaktır.¹⁷

Anayasa ile ilgili yukarıda açıklanan kötümser değerlendirmelerin yanı sıra, anayasanın kabul edilmiş olmasının Irak'ın geleceği ve bütünlüğü için önemli bir etken olacağını savunan görüşlere de rastlamak mümkündür. Çok sayıda diplomat ve analiste göre, anayasa ülkeye nispi bir istikrar ve huzur getirecektir. Ayrıca Sünnilere siyaset yolu ile amaçlarına ulaşmanın daha kolay olduğunu göstereceği için de anayasanın kabulü süreci şiddetin azalması ile sonuçlanacaktır. Bu nedenle Amerikalı yetkililer de anayasanın kabul edilmesini çok hayati bir adım olarak nitelendirmişlerdir.¹⁸

IRAK BÖLÜNÜR MÜ?

Hiç şüphesiz ki bu soruya verilecek kesin bir cevap yoktur. Bölünme yönünde güçlü belirtiler olsa da ülke parçalanmayabileceği gibi, tarihsel olarak birçok örnekte görüldüğü üzere, bölünmeye neden olacak güçlü etkenler olmasa da Irak'ın parçalanması söz konusu olabilir. Ancak burada belirtilmesi gereken nokta, Irak'ın bölünebileceğini savunanların vurguladıkları, bölünmeye götürecek nedenlerin tek başına böyle bir işlev görmekten uzak olduklarıdır. Irak'ın bölünebileceği veya Irak'ta bir iç savaşın çıkabileceği uyarısında bulunanlar genelde, Kürtler ile Şiiilerin Saddam Hüseyin döneminde baskı altına alınmış olmalarına dikkat çekmektedirler. Buna göre Saddam Hüseyin'in ait olduğu grup olan Sünniler ile diğer iki grup bir arada yaşamak istememekte ve buna bağlı olarak da gerek Kürtler gerekse Şiiiler kendilerine ait bir ülke ve kendi kaderlerini tayin etme fırsatı peşinde koşmaktadırlar.

Ancak durum bu kadar basit değildir. Irak'ın toplumsal yapısı ve siyasi gerçekleri bu derece basit bir yaklaşımı geçersiz kılmaktadır. He ne kadar anayasa metni bölünmeye yol açabilecek hükümler içerse de bazı gerçekler bölünmeyi zorlaştırıcı bir işlev görmektedirler. Bu toplumsal yapı ve siyasi gerçeklerden üç tanesi özellikle dikkat çekmektedir:

İlk olarak; sanılanın aksine Irak'ta belli sınırlar ile birbirinden ayrılabilir üç temel etnik ve dini unsurun olmadığıdır. Analitik açıdan cezbedici olsa da, Irak'ı temelde Şiiiler, Kürtler ve Sünniler şeklinde üç temel gruba ayırmak doğru bir yaklaşım değildir. Gerçekte bu üçü arasında böyle bir ayrımı anlamsızlaştıracak çok sayıda ortak nokta olduğu gibi, böyle bir ayırım yapılsa bile, her grubu kendi içinde de çok sayıda alt gruba ayırmak da mümkündür. Hâlbuki Irak'ın bölünebileceği görüşünü savunanlar temelde Irak'ta üç grubun var olduğu ve her grubun da aşağı yukarı homojen olduğu varsayımından hareket etmektedir.

İkincisi, yine sanılanın aksine Şiiilerin Irak'ın bölünmesinden yana olmadıklarıdır. Şiiiler kendileri için federal bir yapılanma talep etseler de bu hiçbir şekilde ayrı bir devlet istedikleri anlamına gelmemektedir. Sünniler ile birlikte, Şiiiler de birleşik Irak'tan yana bir tutum sergilemektedirler. Irak'ın bölünmesini isteyebilecek tek grup olan Kürtler için de kabul edilen anayasa çerçevesinde birleşik bir Irak'ın içinde yer almak şu durumda daha mantıklı bir seçenektir. Geçmişte bağımsızlık isteklerini sıklıkla dile getirmiş olsalar da mevcut konjonktürde Kürtler birleşik bir Irak'tan yana tavır göstermektedirler.

Son olarak; Irak Şiiileri ile İran Şiiileri arasındaki ortak noktaların sanılanın aksine çok fazla olmamasıdır. Hatta denilebilir ki Irak Şiiileri ile Irak Sünnileri arasındaki ortak noktalar İran Şiiileri ile olanlardan çok daha fazla ve birleşik bir Irak içinde yaşamayı sağlayacak kadar güçlüdürler. Irak'ın bölünebileceği görüşünde olanlar, Irak Şiiileri ile İran Şiiilerini hemen hemen monolitik bir grup olarak algılamaya yanlıştır. Bu yanlıştır da Irak Şiiilerinin İran Şiiilerine ilgi duyacakları gibi bir sonuca götürmektedir ki bu da başka bir yanlıştır.

Irak'ta Üç Etnik ve Dini Grup mu Var?

Yukarıda da bahsedildiği gibi Irak'ın temelde üç etnik gruptan oluştuğunu söylemek çok doğru değildir. Elbette ki böyle bir ayırım, ülkedeki genel durumu ifade etmek için uygun görülebilir. Ancak bu durum, Irak'taki etnik ve dini gruplar arasındaki ortak noktaların göz ardı edilmesine neden olmamalıdır. Ortak noktalar görmezden gelinerek, söz konusu grupların çıkarları, yapıları ve gelecekle ilgili niyetlerinin birbirinden oldukça farklı üç ayrı grup olduğu sonucuna varmak doğru bir yaklaşım değildir. Kendisi de Iraklı ve Irak siyaseti ile ilgili en yetkin isimlerden biri olan İbrahim el-Marashi de Irak'ta Sünni, Şii ve Kürt diye üç temel gruptan söz ederek anayasa ile ilgili tartışma yapmanın çok ciddi bir hata olduğunu savunmaktadır. Zira Marashi'ye göre Irak toplumunu monolitik üç gruptan müteşekkil olarak düşünmek mümkün değildir.¹⁹

Tarihsel süreçte var olan birbirinden farklı çok sayıda kimlik, Saddam Hüseyin döneminde zor kullanılarak baskı altına alındıysa da bu kimlikler ortadan kalkmamıştır. ABD'nin Irak'a müdahalesi bu kimlikleri yeniden gün yüzüne çıkarmıştır. Şimdi birbirinden farklı çok sayıda Iraklı kimlik vardır. Saddam Hüseyin'in korkuya da dayalı olsa oluşturduğu birleşik yapı birdenbire sayısız parçaya bölünmüştür. Her ne kadar temelde Şii, Sünni ve Kürt olmak üzere üç kimlikten bahsediliyorsa da hemen hemen her şehir ve kasaba ayrı bir etiket ile nitelendirilebilecek kadar farklı nitelikler taşımaktadır. Bu nedenle, özellikle Sünniler ve Şiiler söz konusu olunca homojen ve bütüncül nitelikler gösteren bir gruptan söz etmek mümkün olmamaktadır.²⁰

Irak'ın çoklu kimliği, onaylanan anayasa metninde de kabul edilmiştir. Anayasanın 43. maddesi bu konuda şöyle demektedir: "Devlet, Irak'ın kabile ve klanlarının ilerlemeleri konusunda isteklidir ve onların kendi dinleri ve hukuklarına göre ilişkilerini geliştirmelerine dikkat eder. Bununla birlikte devlet aynı zamanda insan haklarını ihlal eden kabile geleneklerini yasaklayarak, toplumsal gelişmeyi sağlayacak ve söz konusu kabile mensuplarının insanlık onurunu güçlendirecek tedbirleri alacaktır."²¹

Irak toplumunun yapısı ile ilgili bir başka hatalı gözlem de Kürtlerin toplam nüfusun yüzde 15-20'sini, Sünnilerin de yine yüzde 15-20'sini ve Şiilerin de yüzde 60'ını oluşturduğudur. Irak'ın nüfus yapısı ile ilgili uzun bir süredir güvenilir bir sayım olmadığı için bu rakamlar sadece tahmin düzeyinde kalmaktadır. Nitekim sayım yapılmadığı içindir ki Ocak ayındaki seçimlerde bütün Irak tek bir seçim bölgesi olarak kabul edilmiştir.²² Ortada ciddi ve güvenilir bilgiler olmadan sadece tahminlere dayanarak Irak'taki etnik ve dini gruplar ile ilgili fikir yürütmek şüphe yok ki hatalı analizlerin yapılmasına neden olmaktadır. Üstelik Irak'ta birbirinden farklı monolitik grupların varlığını gösterebilmek için basit nüfus sayımlarından öte kamuoyu araştırmalarına ihtiyaç vardır. Diğer bir ifadeyle, örneğin köken olarak Şii bile olsa, bir kişi kendini nasıl

tanımlamaktadır? Şayet kendini Iraklı olarak görüyorsa bu kişiyi monolitik olduğu kabul edilen Şiiler grubuna dahil etmek ne kadar tutarlı olacaktır?

Irak toplumunu Sünni, Kürt ve Şii diye kolaycı bir yaklaşım ile üçe ayırmanın doğru bir analiz olmadığı şu örnekle çok daha iyi anlaşılabilir. Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Sünnilerin 15 Ekim'deki referandumu boykot edip etmeyecekleri ile ilgili bir soru soruya şöyle bir yanıt vermiştir: "Her şeyden önce Sünni terimini düzeltmek isterim. Ben de bir Sünni'yim. Kürtlerin çoğu da Sünnidir."²³

Irak'ta birbirinden çok farklı üç grup olduğunu savunmak çok doğru olmadığı gibi Irak toplumunda bölünme yönünde bir istek ve yönelim olduğunu söylemek de çok kolay değildir. Tam tersine, Iraklıların önemli bir bölümünün güçlü bir merkezi hükümet istediklerini söylemek mümkündür. Çünkü Irak ile ilgili uzun yıllardır bildikleri yönetim şekli budur. Dolayısıyla güçlü bir merkezi yönetim isteği Irak toplumunda mevcuttur. Bununla birlikte özellikle Kürtler arasında, en azından bölgesel otonomi isteyenlerin sayısı hızla artmaktadır. Ancak Kürtlerin bu yönelimi beklenen bir gelişme iken, özellikle Şiilerin bu yönelime destek vermesi ve bunu kendileri için taklit edilebilir bir yöntem olarak benimsemiş olmaları şaşkınlığa neden olmaktadır.²⁴ Ancak Şiilerin bu tutumu yanlış anlamaya meydan verebileceği için dikkatli bir şekilde analiz edilmek durumundadır. Şiilerin federal bir Irak'tan yana tavır göstermiş olmaları, onların Irak'ın parçalanmasını istedikleri şeklinde yorumlanmamalıdır.

Şiiler daha çok kendi kimliklerinin tanınmasını yansıtacak bir devlet modeli peşinde olmuşlardır. Bu çerçevede belirtmek gerekir ki Şii siyasi partiler için temel amaç, Irak'taki ağırlıklarını ve çoğunluk statülerini yansıtacak bir anayasanın kabul edilmesini sağlamaktır. Şii grupların önemli bir bölümünün dini nitelikli bir devlet istedikleri de çok açıktır. Ancak bu, Irak Şiilerinin İran'da olduğu gibi din adamlarının yönetime doğrudan katıldıkları bir yönetim modelinden yana oldukları anlamına gelmemektedir.²⁵ Dolayısıyla Şiilerin İslami niteliği ağır basan bir Irak istemeleri, ne Irak'ı bölmek istedikleri ne de İran tipi bir rejim istedikleri anlamına gelmektedir. Nitekim Irak Şiilerini yakından inceleyen Orta Doğu tarihçisi Yitzhak Nakash da Irak Şiilerinin İslami radikalizmin kaynağı olmayacaklarını 2003 yılında yaptığı değerlendirmede ortaya koymuştur. Şiilerin Irak'ın geleceğinde bir tehdit olarak algılanmamaları görüşünü savunan Nakash'a göre, Şiilerin iktidara gelme ihtimali Irak'a İslami radikalizmin hâkim olacağı veya İran'ın önemli ölçüde Irak'ta etkisini arttıracığı şeklindeki endişelere yol açmamalıdır. Tam tersine, 1991 Körfez Savaşı'nda Orta Doğu'daki İslami radikalizmin temel aktörleri Vahhabi Sünniler olmuştur. Dahası Irak Şiası kendi Arap Şii kimliğini ortaya koymayı başarabilmiş ve bu anlamda İran Şiası ile dini anlamda sağlıklı bir rekabet içine girebilmiştir.²⁶

Irak Kürtleri de en azından mevcut şartlar çerçevesinde Irak'tan ayrılmayı düşünmemektedirler. Dolayısıyla bağımsızlık söylemini en fazla kullanan Kürtler dahi birleşik Irak'tan yana bir tutum takınmaktadır. Kürtler, kendi kimlikleri ve hakları garanti altına alındığı ve siyasi sürece etkin bir şekilde dâhil edildikleri, en önemlisi de mevcut otonom statüleri tanındığı sürece birleşik bir Irak'tan ayrılmayı çıkarlarına uygun görmemektedirler. Mevcut durum Kürtlerin siyasi kazanımlarının oldukça fazla olduğunu göstermektedir. Kürt grupların önde gelen liderlerinden Talabani Irak'ın Cumhurbaşkanı, Barzani de Kürt Otonom Bölgesinin uluslararası düzeyde meşruiyeti gittikçe artan lideri konumundadır. Dolayısıyla mevcut şartlar dikkate alındığında Kürtlerin Irak'tan ayrılması için rasyonel bir neden bulunmamaktadır.

Kürt partiler için en önemli amaç 1991 yılından beri devam eden otonom statülerinin devamı ve bu hususun anayasa ile garanti altına alınmasını sağlamaktır. Mevcut anayasa ile bu amaçlarına ulaşmış bulunan Kürtlerin ayrıca Kerkük'ün de otonom Kürt devleti sınırları içerisine katılması için uğraşmaları beklenmektedir. Ancak en azından 2007 yılına kadar bu isteklerinden vazgeçtikleri görüntüsünü vermektedirler. Geçmişte bağımsız bir Kürt devleti istediklerini ilan etmiş olmalarına rağmen hâlihazırda Kürtler, bu isteklerinden vazgeçmiş durumdadırlar.²⁷

Sünnilere gelince, Sünnilerin zaten birleşik bir Irak istedikleri konusundan herhangi bir şüphe yoktur. Hatta Irak'ın bölünebileceğini öngören analizlere göre de Sünniler Irak'ı bir arada tutmak isteyen tek grup olarak görülmektedir. Sünnilerin önemli bir kısmı anayasa yapım sürecinde de Irak'ın geleceği ile ilgili çok hassas olduklarını ortaya koymuşlardır. Tamamı olmasa da Sünnilerin önemli bir kısmı ortaya çıkan anayasa metninin parçalanmaya neden olabileceği üzerinde durmuştur. Böylesi bir parçalanmayı istemeyen Sünniler, bu nedenle "anayasaya hayır" çağrısı yapmışlardır.

Sünnilerin, kendilerine ait bir devletin oluşumuna izin verecek bir bölünmenin neden karşısında oldukları sorulabilir. Bu muhalefette Brown'a göre üç şey etkilidir. Öncelikle Sünniler, Arap ulusunun bölünmesi anlamına gelecek Irak'ın bölünmesi fikrine ideolojik düzeyde karşı çıkmaktadırlar. İkinci neden daha çok pratik sebeplere dayanmaktadır. Sünnilerin Şii ve Kürt bölgelerinde dağılmış olmaları, çoğunlukta oldukları bölgelerde bile "ezici" bir çoğunluk oluşturmamaları, aslında Sünni bir devletin ortaya çıkma ihtimalini oldukça azaltmaktadır. Üstelik dinsel açıdan bir problem olmadığı için yüzyıllardır bir arada yaşayan Şii, Sünni ve Kürtlerin evlilikler yolu ile birbirlerine karışmış olmaları problemin bir başka önemli boyutunu ortaya koymaktadır. Üçüncüsü ise, bir Sünni devlet kurulsa bile bu devletin ancak petrol bakımından oldukça fakir bir bölgede kurulabileceğidir.²⁸

Sünnilerin anayasa ile ilgili bir diğer itirazı da metnin dine fazlaca atıfta bulunuyor olmasıdır.

Bir kısmı seküler olan Sünniler için bu kolay kabul edilir bir durum değildir. Bir kısmı dindar olan Sünniler, anayasanın dine atıfta bulunmasından rahatsız olmasalar da, dine atfedilen önem konusunda homojen olmadıkları için seküler Sünniler bu konuda farklı bir tutum ortaya koymuşlardır. Sünni nüfusun en az yarısı Musul ve Bağdat gibi kentlerde yaşamakta ve Irak'ın eğitilmiş sınıfını teşkil etmektedir. Bu kentli ve eğitilmiş Sünniler daha seküler oldukları için, Şiiler ile evlilik yapmaları oldukça yaygındır. Belirtilen bu grup anayasanın İslam'a atıf yapmasına karşı çıkmışlardır. Nitekim Zogby International isimli bir kamuoyu şirketinin araştırmasına göre Irak'taki Sünnilerin dörtte üçü seküler bir devletten yana olduklarını ortaya koymuşlardır.²⁹

Ortaya çıkan tabloda, Irak'ta birbirinden keskin hatlarla ayrılan ve amaçları, yapıları ve gelecek ile ilgili tasarımları bakımından farklılıkları olan üç ayrı etnik ve dini gruptan bahsetmek kolaycı bir yaklaşım olmaktadır. Irak'ta temelde üç grubun (Arap Şiiler, Sünni Kürtler ve Arap Sünniler) olduğu söylenebilir de, böyle bir ayrımın Irak'ın parçalanmasının temeli, nedeni ve çıkış noktası olması söz konusu değildir. Gerçekte bahsi geçen gruplar arasında farklılıklar olduğu gibi bu üç grubu yakınlaştıran çok sayıda ortak nokta (karşılıklı evlilikler, Kürtler ile Arapların büyük ölçüde Sünni oluşu, Arap Şiiler ile Arap Sünnilerin Arap oluşu, yine Kürtler arasında Şiileri oluşu vb.) bulmak mümkündür. Gerek bu ortak noktaların çokluğu, gerekse hemen hemen bütün Iraklıların birleşik bir Irak'tan yana oluşları, anayasa metni bölünmeyi çağrıştıracak hükümler içerse de, ülkenin parçalanmamasının önündeki temel etkenlerden bir tanesidir.

Şiilerin Irak'ın Geleceği ile İlgili Tutumları

Yukarıda da kısaca değinildiği gibi Irak Şiileri aslında Irak'ın parçalanmasını talep etmemektedirler. Nitekim Şii liderlerin önde gelenlerinden Abdülaziz el-Hakim de Şia'nın Irak'ın bölünmesinden hiçbir çıkar sağlamayacağı görüşünü dile getirmiştir.³⁰ Irak'ın bölünmesini istemeyen Irak Şiileri genel itibarı ile milliyetçi bir çizgi izlemektedirler. 2002 yılında Irak Şiileri adına Londra'da açıklanan bir deklarasyonda da bu tutum açıkça kendini göstermektedir. Deklarasyonda özetle şöyle denmektedir: "Irak tarihinden çıkarılacak dersler açıktır; Irak Şiası kendi devletleri veya kendi siyasi birimlerini kurmak yönünde tarihin hiçbir noktasında bir çaba içinde olmamıştır. Tam tersine, kendilerine kendi devletlerini kurma fırsatı teklif edildiğinde bile milli düzeydeki hareket ve örgütlere katılmayı tercih ederek milli birlikten yana olduklarını göstermişlerdir. Hem İslamcı hem de seküler Şii gruplar ayrılıkçı hareketlere sürüklenmekten özenle kaçınmışlar ve birleşik Irak devletinin devamı için sürekli bir çaba içinde olmuşlardır."³¹

Şüphesiz bu deklarasyonda yer alan ifadeler Şiilerin tamamının görüşlerini yansıtmamaktadır. Zira açıklama bütün Irak Şiileri adına yapılmış değildir. Ancak yine de en azından Iraklı Şiilerin bir kısmının Irak'ın bütünlüğünden yana olduklarını ortaya koymuş olması bakımından, bu

deklarasyon dikkate alınmalıdır. Aynı belgede, milliyetçilikleri kötü niyetler çerçevesinde defalarca test edilen Irak Şiasının kendi mezhepsel çıkarları pahasına da olsa birleşik bir Irak'tan yana olduğunu gösterdikleri savunulmuştur. Kendileri için daha fazla siyasi ve medeni hak talep etmiş olmalarının, Şiilerin milli birliğe bir tehdit oldukları anlamına gelmediği, zira Şiilerin defalarca Irak'ın birliğinin önde gelen koruyucuları olduklarını ispatladıkları dile getirilmiştir.³²

Deklarasyonu kaleme alanlar Irak Şiilerinin geçmişte Irak'ın bütünlüğüne verdikleri önemi ortaya koyduktan sonra Irak'ın geleceği ile ilgili düşüncelerini de belirtmişlerdir. Irak Şiası Bildirgesi, Irak'ın siyasi geleceği ile ilgili Şia perspektifini aşağıdaki prensipler çerçevesinde ortaya koymaktadır:

1. Etnik ve mezhepsel ayrımcılığın sona erdirilmesi ve bu yöndeki politikaların etkilerinin ortadan kaldırılması,
2. Bir mezhep veya etnik grubun diğerleri üzerinde hegemonya kurmasının önüne geçildiği demokratik ve parlamenter anayasal bir düzenin kurulması,
3. Bütün Iraklılar için tek tip vatandaşlık prensiplerinin belirlenmesi,
4. Bütün Iraklıların milli, etnik, dini ve mezhepsel kimliklerine tam bir saygının temin edilmesi,
5. Irak'ın etnik, dini ve mezhepsel kimliklerindeki çoğulculuk ve farklılıklar çerçevesinde Irak devleti ve halkının birliğinin teyit edilmesi,
6. Bir sivil toplumun ve onun toplumsal tabanının temel unsurlarının yeniden inşa edilmesi,
7. Yüksek düzeyde bir bölgeselleşmeyi de içeren federal bir devlet yapısının, seçilmiş eyalet otoriteleri ve meclislerine yetki devri ilkelerinin benimsenmesi,
8. Evrensel insan hakları prensiplerine saygı,
9. Irak toplumunun İslami kimliğinin korunması.³³

Deklarasyonda Irak Şiilerinin, Irak'ın geleceğinin inşa edilmesinde bütün grupların siyasi sürece dâhil edilmeleri gerektiğini belirten ifadeleri özellikle dikkat çekicidir. Iraklı Şiilere göre, Irak siyasi yelpazesinin bütün unsurlarının ve birbirinden farklı topluluklarının temsilcilerinin, Irak'ın şu anda içinde bulunduğu ve kendi geleceğini tehdit eden durumdan kurtulmak için bir çare bulunması sürecine dâhil edilmeleri şarttır. Bütün gruplar yeni Irak devletinin tasarımı ve değişimi sürecine katılmalıdırlar ki, kendilerini ülkede gerçek ve eşit ortaklar olarak görebilsinler.³⁴ Bu çerçevede önemli olan Irak'taki bütün grupların haklarının garanti altına alınmış olmasıdır. Anayasal güvenceler ve hakların korunması ve etkin bir şekilde yürürlüğe konması için gerekli olan araçlar Irak'taki bütün gruplara tanınmalıdır. Bu, yeni bir temel üzerinde yeniden inşa edilecek olan Irak devleti için minimum şart olmalıdır.³⁵

Iraklı Şiiler, Irak'ın parçalanmasını talep etmedikleri gibi yeknesak bir grup olmadıkları için de

çoğu kez ortak bir tutum belirleme konusunda zorluk çekmektedirler. Bu nedenle Iraklı Şiiilerin bir kısmı Irak'tan ayrılmayı istese bile bu konuda bütün Irak Şiasının desteğini almada başarılı olamayabilirler.

Iraklı Şii gruplarının kendi içlerindeki farklılıklara verilebilecek çok sayıda örnek vardır. Her şeyden önce kendini Şii olarak tanımlayan çok sayıda grubun varlığı bile tek başına Irak Şiasının kendi içinde ne denli bölünmüş olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Ayetullah Alis Sistani'nin önderlik ettiği Şii grup oldukça ılımlı sayılabilecek bir söylem geliştirmiştir. İnsan hakları, demokrasi ve adaletli temsil gibi evrensel değerlere vurgu yapan bu grup, Irak'ta olan biten konusunda itidalli bir çizgi izlemektedir. Buna karşılık yine bir Şii grup olan Sadr hareketi daha katı ve otoriterdir. Bu hareket daha çok fakir Şiiiler arasında yaygındır. Sadr'a göre, Sistani grubu sessizliğini terketmediği ve daha önce Saddam Hüseyin'e muhalefet etmediği için "omurgasız" bir harekettir. Benzer şekilde Sadr sürgündeyken Irak'a dönen politikacı ve din adamlarını aynı çerçevede değerlendirmektedir. Sadr hareketi, İran'dakinin aynısı olmasa da Irak'ta İslami bir devlet talep etmektedir.³⁶

İran ile çok yakın ilişki içinde olmayan Irak Şii gruplarının yanında, İran ile yakınlık kuran gruplar da vardır. Bu gruplar içinde en önemlisi Irak İslam Yüksek Devrim Konseyi'dir. Muhammed Bakır el-Hâkim'in önderlik ettiği Irak İslam Yüksek Devrim Konseyi 1950'li yılların sonunda kurulan devrimci el-Dava el-İslamiyye Partisi'nden kopmuştur. El-Hakim, 1982'de Saddam Hüseyin'in el-Dava figürlerine yönelik baskıları sonucunda İran'a gitmek zorunda kalmıştır. Bugün bu grubun İran Devrim Muhafızları tarafından eğitilen ve sayıları 10 -15 bini bulan silahlı savaşçıları vardır. El-Hâkim ailesinin Humeyni'nin halefi Ayetullah Ali Hamaney gibi İran muhafazakârları ile yakın bir ilişki içinde olduğu düşünülmektedir.³⁷ Ancak bu, el-Hakim grubunun İran kontrolünde olduğu anlamına gelmemektedir.

Devrim Konseyi'ni kendi bünyesinden çıkararak bir başka Şii grup olan Dava Partisi'nin çok sayıdaki mensubu, bazı raporlarda belirtildiğine göre, Lübnan'da yaşayan etkili Şii din adamı Muhammed Hüseyin Fadlallah'a sadıktır. Yüksek Devrim Konseyi'ni kendi bünyesinden çıkarmasına rağmen Dava Partisi, bugün İslami bir hükümet hedefine kendini adanmış ayrı bir örgüt olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Londra, Tahran ve Irak merkezli üç alt gruba ayrılan el-Dava Partisi'nin sadece Londra'daki kolu Amerikalılar ile görüşmeye açık kapı bırakmaktadır.³⁸

Şunu da belirtmek gerekir ki Iraklı Şiiiler yeknesak bir grup olarak hareket etmeseler de bazı durumlarda birlikte hareket etme irade ve becerisini gösterebilmektedirler. Örneğin bütün parçalanmışlık ve farklılıklarına rağmen Şii gruplar, Irak'ta Baas Partisi'nin sahneden çekilmesinin ardından meydana gelen siyasi boşluğu kısa bir süre içinde doldurmayı başarmışlardır.³⁹ Fakat

buradan yola çıkarak Şiilerin birleşik bir Irak dışındaki alternatifleri de dikkate alabilecekleri sonucuna varılamaz. Zira ortak hareket etme iradesi gösterecekler de Iraklı Şiiler birleşik bir Irak isteyeceklerdir.

Irak Şiasının İran ile İlişkileri ve İran'ın Irak Üzerindeki Etkisi

Irak'ın gelecekte parçalanabileceği üzerinde duranlar açısından böyle bir sonuca ulaşmada etkili olan varsayımlardan bir tanesi de, Irak Şiası ile İran arasında organik bir bağ olabileceğidir. Bunun temelinde İran Şiası ile Irak Şiası arasında Şiilikten gelen ortak bir payda olduğu düşüncesi yatmaktadır. Gerçekte İran ile Irak Şiası arasında yoğun ilişkiler yaşanmışsa da, Irak Şiası İran Şiasının kontrolünde değildir. Dahası, Irak Şiası açısından İran Şiası taklit edilebilir olmaktan uzaktır.

İran ve Irak Şiileri arasında önceleri var olan farklılıklar 1980–1988 İran-İrak Savaşı boyunca ve 1991'deki Körfez Savaşı'ndan sonraki Şii ayaklanması sırasında daha da artmıştır. İran-İrak Savaşı'nda Irak Şiileri, Irak piyade gücünün çoğunluğunu oluşturmaktaydı. Iraklı Şiiler savaş sırasında Saddam Hüseyin rejiminin kendilerine yönelik sistematik baskılarına rağmen İranlı dindaşlarına karşı savaşmışlardır. Tarihsel olarak da Irak Şiilerinin çoğu “velayet-i fakih” doktrininin yönetimde uygulanmasına karşı çıkmışlar ve Irak milliyetçiliğine özel bir önem atfettiklerini göstermişlerdir.⁴⁰ Diğer Necef ulemasının çoğu gibi Ayetullah Sistani de Humeyni'nin, ulemanın yönetime doğrudan katılmasını öngören teorisini reddetmektedir. Yine Sistani ve ona yakın çevreler, İran'da devrim sonrası insan hakları ihlallerini de eleştirmişlerdir.⁴¹

Bununla birlikte İran ile Irak Şiasının hiçbir şekilde ilişki içinde olmadığı da düşünülmemelidir. Bazı Iraklı Şii gruplarının İran ile bağlantı içinde oldukları açık olduğu gibi, İran'ın da en azından belirli gruplar üzerinde (sınırlı da olsa) etkisinden söz etmek mümkündür. Örneğin Saddam Hüseyin döneminde neredeyse tamamı İran'a göç eden Şii Kürtler (Faililer), şimdi İran'ın da desteğiyle Irak'a geri dönmektedirler. Hatta geçtiğimiz günlerde İran'dan gelen Faili bir milis grubunun Irak'ın doğusunda bulunan Bedre şehrini ele geçirdiği bildirilmiştir.⁴²

Burada küçük bir parantez açıp yukarıda bahsi geçen Faili Kürtler ile ilgili bir ayrıntıdan söz etmek gerekmektedir. İlginç bir şekilde sayıca oldukça az olan Faili Kürtlerinden anayasa metninde de bahsedilmiştir. Böylece anayasa metni aslında oldukça ince bir ayrıntı olan bu etnik ve dini grubu zikretmekle Irak'taki hassas dengelere işaret etmektedir. Ancak daha önemlisi, büyük ölçüde Kürtler ve Şiilerin işbirliği ve inisiyatifi ile şekillenen anayasa metninde aslında Kürtlerin yeknesak bir etnik grup olarak organize olmadıklarının açıklıkla ifade edilmiş olmasıdır. Konu ile ilgili olarak anayasanın girişinde şöyle bir ifade yer almaktadır: “Halepçe, Barzan ve Enfal'deki katliamların ve Faili Kürtlerine yönelik baskı ve zulümlerin neden olduğu acıları

hatırlayarak...". Bilindiği gibi Halepçe özel olarak Kürtleri ve Kürtlerin uğradıkları zulümleri çağrıştırmaktadır. Uluslararası kamuoyunda Halepçe katliamı kötü bir üne sahiptir. Halepçe'de çok sayıda Kürdün katliamlara maruz kalması, Saddam Hüseyin rejiminin meşru olmadığı şeklindeki kanaatin oluşmasına neden olmuştur. Hâlbuki anayasa metni, Kürtlerin Saddam Hüseyin tarafından katledilmelerinin sembolü olan Halepçe ile yetinmemiş ve sanki ayrı bir gruba atıfta yapıyormuş gibi Faili Kürtlerini ve onlara yönelik katliam ve baskıları da zikretmiştir.

Buradaki ayrıntı aslında oldukça önemlidir. Zira genel olarak Kürtlerin yeknesak oldukları ve birlikte hareket ettikleri varsayılmaktadır. Bu yargı büyük ölçüde doğru da olabilir. Ancak bu hiçbir şekilde geçmişte Kürt grupların da kendi aralarında savaştıkları gerçeğinin göz ardı edilmesine neden olmamalıdır. Nasıl ki geçmişte Kürt grupları kendi aralarında savaştılarsa, gelecekte de yine aynı gruplar arasında anlaşmazlık çıkabilir. Böyle bir durumda da Kürtler beraber hareket etmeyebilir. Üstelik mevcut durumda Kürtler arasında büyük ölçüde oydaşma ve dayanışma mevcutsa da, anayasa metninde Faili Kürtlerinin ayrıca zikredilmiş olması, şimdi bile aslında Kürtler arasında ciddi farklılıklar olduğu anlamına gelmektedir.

Yine İran'ın özellikle Irak'ın güneyinde aktif olduğu çok açıktır. Dahası, İranlıların değişik Şii gruplar ile ilişki içinde olduğu ve Irak içindeki dostlarına büyük miktarlarda para ve silah desteği sağladıkları da bilinmektedir. Ancak bu demek değildir ki İran, Irak'ın parçalanmasını istemektedir. İran'ın perspektifinden en kabul edilebilir çözüm, birleşik bir Irak'tır. Zira İran, Irak'ta çıkması muhtemel bir iç savaştan çok çekinmekte ve bunu Irak'ta kendisi ile ilişki içinde bulunan gruplara da ifade etmektedir. Bu bağlamda İran sık sık Irak'taki Şii grupları Sünniler ve kendi aralarındaki çatışmalarını konusunda uyarmaktadır.⁴³

ANAYASA METNİ VE IRAK'IN BÖLÜNMESİ

Daha önceki bölümde, Irak'ın bölünebileceği uyarısında bulunanların genelde anayasa metnine atıfta buldukları belirtilmişti. Buna göre Irak'ın bölünebileceğini savunanlar, anayasa metninin bölünmeye yol açacak çok sayıda hüküm içerdiğine atıfta bulunmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki bu yargı doğru kabul edilse bile sadece anayasa metnine bakarak Irak'ın bölünebileceğini iddia etmek fazlaca kolaycı bir yaklaşımdır. Esasen Irak'ın bölünmesi ancak o yönde gerçek bir irade olduğu takdirde mümkün olacaktır. Anayasa metninin böyle bir iradenin açık bir ifadesi olduğu iddia edilebilir. Ancak bu durum kabul edilse bile, başka gelişmeler ile de desteklenmesi gerekmektedir. Bu da geniş ölçekli ve kapsamlı bir analizi zorunlu kılmaktadır. Bir başka ifade ile sadece anayasa metni üzerinde yoğunlaşarak aslında çok sayıda parametre içeren bir konu ile ilgili genel bir yargıya ulaşmak mümkün değildir.

Sağlıklı bir analiz, anayasa metni ile birlikte Irak sahnesindeki bütün aktörlerin davranışları ve hareket motifleri de dikkate alınarak yapılabilir. Sadece anayasa ve anayasanın yapım süreci göz önünde bulundurarak Irak'ı oluşturan bütün bir kitlenin hangi yönde bir irade ortaya koyacağını belirlemek o kadar kolay değildir. Anayasa metni bölünmeye zemin hazırlayacak hükümler içerse bile Irak'ı bölecek olan, buradaki aktörlerin tutumları olacaktır. Bir başka ifade ile anayasa metni ne kadar bölücü hüküm içerirse içersin, şayet Iraklılar bölünmeme yönünde bir tutum benimserlerse anayasaya rağmen bölünme durumu mümkün olmayabilecektir. Bunun tersinin de olması mümkündür. Anayasa metni bütünlüşmeye işaret eden hükümler içerirken Irak halkı tam tersi bir tutumla Irak'ın bölünmesi yönünde bir irade ortaya koyabilir. Dolayısıyla burada asıl vurgulanması gereken nokta tek başına anayasa metninin Irak'ın bölünmesine neden olamayacağıdır.

Kaldı ki anayasa metninin bizzat kendisi de aslında bölünmeye yol açacak hükümler açısından zengin bir metin değildir. Bazı maddeler açık bir şekilde bölünmeye meydan verebilecekleri şeklinde yorumlanabilirse de bir bütün olarak bakıldığında, metin aslında birlik ve bütünlüşmeyi hedeflemektedir. Fakat bu durum anayasa metninin mutlaka bölünmeyi engelleyeceği şeklinde de anlaşılmalıdır. Özellikle Sünniler ile Şiiilerin birlikten yana bir tutum takınmış olmaları, onları bu yönde arayışlara itmiş, bu da aslında anayasa tartışmalarında kendini göstermiştir. Sünnilere göre Irak'taki farklı kimliklerin tanınması bölünmeye zemin hazırlayabilecekken, Şiiiler farklı kimliklerin tanınmasının Irak'ın bütünlüğünün korunmasında önemli ve olumlu bir rol oynayacağını düşünmektedirler. Aslında Sünnilerin esas itiraz noktası anayasa ile kurulacak yeni yönetim modelinin İslami bir nitelik taşıyacak olmasıdır. Yani Sünniler esas itibarı ile devletin İslami kimliğine atıfta bulunarak, bunun kabul edilemez olduğunu iddia etmişlerdir. Bunun anlamı şudur; gerek Sünniler gerekse Şiiiler birleşik bir Irak'tan yana bir tutum takınmış olmalarına rağmen, aralarında görüş ayrılıklarına düştükleri için anlaşamamışlardır. Ancak temelde aynı noktada buluşmuş olmaları bu anlaşmazlıkların ortadan kaldırılması yönünde önemli bir işaret

olarak görülebilir. Bölünme yönünde en istekli grup olan Kürtler ise, Şiilerin geniş özgürlükler sağlayan bir anayasa metninin ortaya çıkması için çaba göstermelerinin de etkisiyle bağımsızlık isteklerinden vazgeçmiş görünmektedirler. Ayrıca başta ABD olmak üzere bölge ülkelerinin birleşik bir Irak'tan yana tavır sergilemiş olmaları da, Kürtlerin bağımsızlık iddialarından geri adım atmalarında etkili olmuştur.

Asıl konuya dönülecek olunursa; anayasa metninin yüzeysel bir incelemesi bile aslında söz konusu metnin temelde bölünmeyi değil bütünleşmeyi hedeflediğini ortaya koymaktadır. Metinde federalizme yer verilmesi, hak ve özgürlüklerinin sınırlarının oldukça geniş tutulması, kısaca Saddam Hüseyin dönemindekine nazaran çok sayıda yenilik getirmiş olması, metnin Irak'ı bölme niyeti ve eğilimi ile kaleme alındığını göstermemektedir. Tam tersine, anayasa metni ülkedeki gerçekler ve yeni durum dikkate alınarak oluşturulmuştur.

Anayasa Maddelerine Genel bir Bakış:

Anayasanın birinci maddesi Irak Cumhuriyeti'nin bağımsız ve egemen bir devlet olduğunu belirtmekte ve bu devletin yönetim sisteminin demokratik, federal ve temsili (parlamenter) bir cumhuriyet olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁴ Irak siyaseti konusunda oldukça yetkin bir isim olan İbrahim El-Marashi, bu madde ile ilgili gözden kaçan ilginç bir değerlendirme yapmaktadır. Bilindiği gibi diplomatik ve resmi devlet belgelerinde kullanılacak kelimelerin seçimi (wording) çok büyük bir önem taşımaktadır. Bir kelime için bile çok uzun süren müzakereler yapılması sıkça rastlanan bir durumdur. İşte Irak Anayasası'nın bu ilk maddesinde de kelime seçimi ile ilgili bir ayrıntı dikkat çekmektedir. Fakat belirtmek gerekir ki bu ayrıntıyı tercüme metinlerde farketmek mümkün olmamaktadır. Analizlerini genel itibarı ile tercüme metinlere dayanarak yapanlar işte tam da bu nedenle hata yapabilmektedirler. Halbuki Irak Anayasası orijinal dili olan Arapça açısından ele alınırsa çok farklı bir değerlendirme yapmak mümkün olabilecektir.

El-Marashi, devletin niteliği belirtilirken anayasa metninde temsili ifadesi ile birlikte neden parlamenter ifadesinin de kullanıldığına dikkat çekmektedir ki bu aslında önemli bir noktadır. Marashi'ye göre Arapça "temsili" anlamına gelen niyyabi kelimesinden sonra parantez içinde "parlamenter" anlamına gelen Arapça barlamani kelimesinin kullanılmış olması devletin parlamenter niteliği ile ilgili muhtemel kuşkuları ortadan kaldırmak amacını gütmektedir.⁴⁵ Buna göre, anayasa yapıcıları "temsili" ifadesi ile yetinmemiş ve parantez içinde bu temsilin nasıl olacağını da açıkça belirtmişlerdir. Bununla da gerek Irak iç kamuoyunda gerekse uluslararası kamuoyunda oluşabilecek şüphelerin giderilmesi amaçlanmıştır.

El-Marashi, anayasanın birinci maddesinde devletin niteliğinin "federal" olarak ifade edilmesi ile ilgili bir başka önemli saptama yapmaktadır. İngilizce tercümede farkedilemeyen çok ince

bir ayrıntı, anayasayı yapanların Irak'ın geleceği ile ilgili niyetleri konusundaki değerlendirmeleri derinden etkileyecek bir nitelik taşımaktadır. Irak devletinin niteliğini belirtmek için "federal" karşılığı kullanılan Arapça İttihad kelimesi bölünmeden çok birleşmeyi çağrıştırmaktadır. Fidirali kelimesi kullanılabilirken federal niteliğin ittihad kelimesi ile ifade edilmesi dikkat çekicidir. Dolayısıyla anayasada Irak devletinin niteliği federal olarak belirtilirken, Irak'ın bir birlik ve ittifaktan oluştuğu vurgusu yapılmıştır.⁴⁶ Bu nokta birçok açıdan oldukça önemli görülme durumundadır. Çünkü Irak'ın bölünebileceği ile ilgili yorumlar sıklıkla anayasanın devletin federal niteliğini ifade eden hükmüne vurgu yapmaktadır. Ancak el-Marashi'nin tespiti, bu maddeye dayanarak Irak'ın bölünebileceği şeklinde dile getirilen yorumları büyük ölçüde geçersiz kılmaktadır. İlgili anayasa maddesinde ittihad kelimesi ile birliğe ve bütünleşmeye vurgu yapılmıştır. Bir başka ifade ile, anayasayı kaleme alanlar, Irak'ın bir birlik olarak yoluna devam edeceği şeklinde bir irade ortaya koymuşlardır.

Saddam Hüseyin döneminde üniter bir devlet iken şimdi bir birliğe dönüşmüş olması bile Irak için bölünme işareti olarak görülebilir. Yani anayasanın birliğe vurgu yapmış olması bir bölünmeme garantisi değildir. Ancak asıl önemli olan nokta anayasa metninin bölünmeme yönünde bir iradeyi yansıtmış olduğunun, ittihad kelimesinin seçilmesi ile teyit edilmiş olmasıdır. Üstelik ne federe devlet ne de birlik olması Irak'ın bölünebileceği anlamına gelmemektedir. Eğer Irak, anayasada yalın bir federe devlet olarak zikredilmiş olsaydı bile bu, Irak'ın bölünebileceği anlamını taşımamaktadır. Günümüzde çok başarılı federe devlet örneklerine rastlanmaktadır. Dahası, birlik şeklinde tasarlanan devletlerin bazıları üniter devletlerden bile daha bütünleşik bir görünüm arz edebilmektedirler. Bu çerçevede verilebilecek en güzel örnek Amerika Birleşik Devletleri'dir. Yine Birleşik Arap Emirlikleri, farklı emirliklerden oluşuyorsa da bir birlik olarak üniter devletten neredeyse farksızdır.

Anayasanın üçüncü maddesi Irak'ın çok etnik yapılı, çok dinli ve çok mezhepli bir ülke olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷ Bu, aslında Irak gerçeğinin kabul edilmesinin bir ifadesidir. İronik bir şekilde, Irak'taki farklılıkların tanınmış olması, Irak'ın bölünmesini engelleyecek en önemli etken olabilir. Bir başka ifade ile şayet bu farklılıklar tanınmamış olsaydı, gerçekte birbirinden farklı olduklarını düşünen ancak bu farklılıkları anayasal garanti altına alınmayan gruplar kendi kaderlerini belirlemek ve farklılıklarını hayata geçirebilecek çözümler peşinde koşabileceklerdi.

Anayasanın 4. maddesi, Irak'ta kullanılacak iki resmi dilin Kürtçe ve Arapça olduğunu ifade etmektedir.⁴⁸ Bununla birlikte sayıları az olan etnik ve dini grupların da kendi dillerini kullanabilecekleri alanlar belirlenmiştir. Daha da önemlisi, federe niteliği oldukça güçlü bir şekilde vurgulanan ve uzunca bir süredir fiilen zaten otonom olan Kürdistan bölgesinde, Kürtçenin yanında Arapçanın da kullanılacağı anayasa metninde belirtilmiştir. Buna göre Kürdistan bölgesindeki federal kuruluşlar hem Kürtçe hem de Arapçayı kullanacaklardır.⁴⁹

Irak anayasası, ilginç bir şekilde komşu ülkeler ile iyi ilişkiler geliştirileceği konusuna da değinmiştir. Irak'ın bölünmesi ile ilgili Türkiye, İran ve Suriye'nin oldukça ciddi kaygıları dikkate alındığında bu anayasa hükmü önem kazanmaktadır. İlgili maddeye göre Irak iyi komşuluk ilkelerine uyacağını ve diğer ülkelerin iç işlerine karışmayacağını ifade etmektedir.⁵⁰

Irak'ın bütünlüğünün korunması yönündeki anayasa yapıcılarının niyetlerini, bayrak ile ilgili hükümden de görmek mümkündür. Bu maddeye göre Irak'ın bayrağı, amblemi ve ulusal marşı, Irak halkının bileşenlerini sembolize edecek şekilde kanunla belirlenecektir.⁵¹ Dolayısıyla bu konu, Irak'ın birlik ve bütünlüğünü belirtir şekilde halledilmek istenmiştir. Buna göre, bayrak, milli marş gibi semboller hem Irak'ın bütünlüğünü simgeleyecek, hem de Irak'taki farklılıkları yansıtacak şekilde tasarlanacaktır.

Irak Anayasası'nda dikkat çeken önemli noktalardan bir tanesi de temel hak ve özgürlüklere geniş bir yer ayrılmış olmasıdır. Anayasada temel hak ve özgürlükler ilgili hükümlerin geniş bir yer tutması yine daha çok Irak'ı oluşturan unsurların tanınmış olmaları ile ilgilidir. Varlıkları tanınan unsurların, varlıkları ile doğrudan bağlantılı haklara sahip olmaları çok doğaldır. Üstelik ilgili anayasa hükümleri sadece grup haklarına değil bireysel haklara da geniş yer vermektedir.

Hak ve özgürlüklere ayrıntılı bir şekilde değinen anayasa öncelikle medeni ve siyasi hakları listelemektedir. Bu hükümlere göre Iraklılar, cinsiyet, etnisite, milliyet, orijin, renk, din, mezhep, inanç, fikir veya toplumsal ve ekonomik statü ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşittirler.⁵² 15. maddeye göre ise herkes hayat, güvenlik ve özgürlük hakkına sahiptir ve hiç kimse bu haklardan mahrum bırakılamaz.⁵³ 20. maddeye göre ise erkek veya kadın bütün vatandaşlar kamu meselelerine katılma hakkına sahiptirler. Dahası bütün vatandaşlar, oy kullanmak ve seçimlerde aday olmak da dâhil olmak üzere bütün siyasi hakları kullanma hakkına sahiptirler.⁵⁴

Ekonomik ve sosyal haklar konusunda ise, mülkiyet hakları ile ilgili hükümler özellikle dikkat çekicidir. Herhangi bir Iraklı, Irak'ın herhangi bir yerinde mülk edinme hakkına sahiptir.⁵⁵ Dolayısıyla federe bölgeler arasında keskin bir ayrım olmadığına altı çizilmiş olmaktadır. Bununla birlikte demografik yapıyı değiştirmek amacı ile mülk edinmek yasaklanmıştır.⁵⁶ Federe bölgeler arasında keskin hatların olmayacağını ifade eden bir başka hükme göre de devlet, bölgeler ve eyaletler arasında çalışanların, malların ve Irak sermayesinin serbest dolaşımını garanti etmektedir.⁵⁷

Özgürlüklerin sıralandığı kısım ise ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Buna göre kişinin özgürlüğü ve haysiyeti koruma altındadır.⁵⁸ Her çeşit işkence ve insanlık dışı muamele yasaklanmıştır. Zor ve işkence ile alınan itiraf geçersizdir. Bu bağlamda mağdur taraf, neden olunan ruhsal veya bedensel zarar için tazminat talep edebilecektir.⁵⁹ Zorla çalıştırma, kölelik ve köle ticareti

yasaktır. Bu yasağa kadın ve çocuk ticareti veya seks ticareti de dahildir.⁶⁰ Devlet ifade özgürlüğünü, basın yayın özgürlüğünü ve toplantı yapma ve örgütlenme özgürlüğünü garanti altına almaktadır.⁶¹ Siyasi örgüt veya parti kurma ya da mevcut örgüt veya partilere katılma özgürlüğü de garanti kapsamındadır.⁶² Ayrıca hiç kimse bir siyasi parti veya örgüte katılmaya ya da bir parti veya örgütte kalmaya zorlanamaz.⁶³ Iraklılar kendi din, mezhep, inanç veya seçimlerine göre kendi şahsi statülerini belirlemede özgürdürler.⁶⁴ Bu madde ile dinin siyasi alanda yer alacağı belirtilmektedir. Bununla birlikte bu hükmün haklar kısmında ele alınması, dinin belirleyici olmadığı şeklinde de yorumlanabilir. Dolayısıyla bu ve bunu takip eden maddeler, inanç özgürlüğü bağlamında değerlendirilmelidir. Her dinin ve her mezhebin mensupları kendi dini gereklerini yerine getirmekte özgürdürler.⁶⁵ Bu çerçevede devlet ibadet etme özgürlüğünü ve kutsal yerlerin korunmasını garanti altına almaktadır.⁶⁶

Temel haklar arasında sözü geçen seyahat ve yerleşim özgürlüğü de Irak'taki federe bölgeler arasında keskin ayrımlar olmadığını vurgulama amacını taşımaktadır. İlgili maddeye göre her Irak vatandaşı Irak içinde ya da dışında herhangi bir yere seyahat etme ve herhangi bir yerde ikamet etme özgürlüğüne sahiptir.⁶⁷ Bu bağlamda hiçbir Iraklı kendi anavatanından başka bir yere sürgüne gönderilemez, zorla yurdundan çıkarılamaz ve kendi vatanına dönmeye zorlanamaz.⁶⁸ Anayasanın 44. maddesine göre de herkes Irak'ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalarda garanti altına alınan hakları kullanma hakkına sahiptir.⁶⁹ Böylece temel haklar konusunda uluslararası düzenlemelerin meşruiyeti tanınmıştır.

Mümkün olan en geniş çerçevede vatandaşlarına temel hakları tanıyan Irak anayasası, bu yönüyle aslında bölünmeye karşı bir tedbir almış olmaktadır. Irak'ı mevcut durumu getiren en önemli etkenin Saddam Hüseyin dönemindeki baskılar olduğu dikkate alındığında temel haklardan yoksun bırakılan toplumların kendi kaderlerini tayin etmek için daha güçlü bir motive sahip olacakları anlaşılacaktır.

Anayasanın federal yetkileri düzenleyen 3. bölümü de dikkatle incelendiğinde gerçek bir federalizmin hedeflendiği gözlenmektedir. Anayasaya göre federal birim yasama, yürütme ve yargı alanlarında bazı yetkilere sahiptir. Her birim, güçler ayrımı prensibi çerçevesinde görev ve sorumluluklarını yerine getirecektir.⁷⁰

Federal birim yasama yetkisini iki kurum aracılığı ile kullanmakta, buna göre de yasama erki Temsilciler Konseyi ve Birlik Konseyi'nden oluşmaktadır.⁷¹ Burada dikkat çeken nokta Birlik Konseyi (Council of Union) ifadesinde "Birlik" karşılığı olarak yine ittifak kelimesinin kullanılmış olmasıdır. Anayasanın İngilizce çevirisinin bazı bölümlerinde ittifak kelimesi federal olarak çevrilmişken burada birlik olarak çevrilmiştir. Hâlbuki kullanılan Arapça kelime her durumda

aynıdır. Ancak asıl vurgulanması gereken nokta Temsilciler Konseyi'nin yanında Birlik Konseyi gibi bir kurumun ihdas edilmiş olmasıdır. Bu, hiç şüphesiz anayasa yapıcılarının bölünmeye karşı ne denli duyarlı olduklarını göstermektedir.

Temsilciler Konseyi, Irak nüfusundan her 100 bin kişiye bir temsilci düşecek şekilde oluşturulacaktır. Dolayısıyla bu meclisteki üye sayısı, nüfusun değişmesine paralel bir seyir izleyecektir. Bir diğer önemli nokta da; temsilcilerin bölgelere göre seçilmeleri ile ilgili herhangi bir prosedür olmamasıdır. Federe bölgelere ayrılmış bir temsilci kotası bulunmamaktadır. Bir diğer ifade ile bütün Irak tek bir seçim bölgesi olarak tasarlanmıştır. Dahası, temsilciler bütün Irak halkını temsil etmektedirler.⁷²

Anayasada temsilcilerin görevlerine başlamadan önce Konsey önünde yapacakları yeminin nasıl olacağı belirtilmektedir. Bu anayasal yemin yine Irak'ın bütünlüğüne atıfta bulunmaktadır: "Yüce Allah'a yemin ederim ki yasal görev ve sorumluluklarıma kendimi adayacağım, Irak'ın bağımsızlık ve egemenliğini koruyacağım, Irak halkının çıkarlarını gözeteyeceğim ve Irak kararı, suyu, göğü, zenginliği, demokratik ve federal sisteminin selameti için uğraşacağım. Kamusal veya özel hak ve özgürlüklerin ve yargının bağımsızlığının korunması için çalışacağım. Yasaları dürüstçe ve tarafsız bir şekilde uygulayacağım. Allah söylediklerimin şahidi olsun."⁷³

Anayasa, Temsilciler Konseyi'nin temel görevlerini şu şekilde düzenlemiştir:

1. Federal kanunları çıkarmak,
2. Yürütme erkinin performansını denetlemek,
3. Üçte iki çoğunlukla uluslararası anlaşmaları onaylamak,
4. Cumhurbaşkanı seçmek,
5. Yüksek yargı mensuplarını, kabinenin tavsiyesi ile büyükelçileri, Genelkurmay Başkanı, yardımcılarını ve yüksek rütbeli komutanları, İstihbarat Servisi Başkanı atamak.⁷⁴

Temsilciler Konseyi'nin yapabilecekleri yukarıdakiler ile sınırlı değildir. Örneğin Konsey, mutlak çoğunlukla herhangi bir bakan hakkında güvensizlik oyu verebilmektedir. Böyle bir durumda oylama tarihinden itibaren bakan görevinden ayrılmış sayılmaktadır.⁷⁵ Konsey benzer şekilde başbakan hakkında da güvensizlik oyu verebilmekte⁷⁶, ayrıca üçte iki çoğunlukla savaş ve olağanüstü hal ilanını onaylama yetkisini kullanabilmektedir.⁷⁷ Konseyin onay yetkisini kullandığı bir başka alan da bütçe ve diğer finansal konular ile ilgili kabinenin girişimleridir. Temsilciler Konseyi genel bütçenin bazı kısımlarını yeniden düzenlemek, bütçede belirtilen rakamları düşürmek ve gerekli gördüğü takdirde kabineye genel harcamaları arttırmasını teklif etmek hakkına sahiptir.⁷⁸

Görüldüğü gibi parlamentonun oldukça önemli görevleri vardır. Federal bir kurum olarak

Temsilciler Konseyi'nin dünyadaki diğer federe devletlerde olduğu gibi, federe devletin bütününe ilgilendiren konularda yetkili kılınmış olması, bizi en azından anayasa yapıcılarının niyetlerinin Irak'ı bölmek olmadığı sonucuna götürecektir.

Yasama erkinin Temsilciler Konseyi dışındaki diğer organı olan Birlik Konseyi (Council of Union) ile ilgili anayasal düzenleme çok kapsamlı değildir. İlgili anayasa maddesi sadece "Birlik Konseyi" adı altında bir konseyin kurulacağını belirtmekle yetinmiştir. Bu maddeye göre söz konusu Konsey, bölgelere (burada kastedilen aslında federe bölgelerdir, ancak anayasa metninde Irak'ın federal bir devlet olduğu belirtilmekle birlikte federe bölgelerden söz edilmemektedir) ait olmayan eyalet ve bölgelerin temsilcilerini içerecektir. Dolayısıyla bu Konsey, bazı federal devletlerde örneklerine rastlanan (örneğin ABD'de Senato) ve nispeten elit nitelikteki meclislere tekabül etmemektedir. Bu ikinci meclis, Temsilciler Konseyi'nde temsil edilme imkânı bulamayan bölgelerin temsil edilmeleri için tasarlanmış gibi görünmektedir. Konseye üye olma şartlarının, Konseyin yetki sahasının ve Konsey ile ilgili her konunun daha sonra kanun ile düzenlenmesi öngörülmüştür.⁷⁹

Ancak burada belirtmek gerekir ki, Irak hükümetinin internet sayfasında verilen çeviri anayasa metninde, Birlik Konseyi ile ilgili madde yukarıdakinden biraz farklıdır. Buna göre söz konusu Konsey, bölge ve eyalet temsilcilerinden oluşacak, eyalet ve bölgeler ile ilgili yasa tasarılarını gözden geçirme yetkisine sahip olacaktır.⁸⁰ Durum ne olursa olsun, Konseyin nasıl bir şekil alacağı ve ne tür roller üstleneceği büyük ölçüde yasalar ile belirlenecektir. Dolayısıyla bu kurumun Irak siyasetinde nasıl bir fonksiyon üstleneceği zamanla ortaya çıkacaktır.

Federal birimlerin yetkilerinin düzenlendiği kısmın ikinci bölümünde ise yürütmenin yetkileri düzenlenmektedir. Buna göre federal yürütme otoritesi Cumhurbaşkanı ile kabineden oluşmaktadır. Yürütme, yetkilerini kanun ve anayasaya dayalı olarak kullanmaktadır.⁸¹ Cumhurbaşkanı ülkenin başı olup Irak milletinin birliğinin sembolüdür. Cumhurbaşkanı ülkenin egemenliğini temsil ederken, anayasaya bağlılığı, Irak'ın bağımsızlık ve birliğinin korunmasını ve Irak ülkesinin güvenliğini gözetir.⁸² Böylelikle Cumhurbaşkanı ülkenin birliğini temsil etme rolü biçilmiştir. Dikkat edilirse burada da yine Irak'ın birliğine önemli bir vurgu yapılmıştır. Üstelik Irak'ın mevcut Cumhurbaşkanı'nın bir zamanlar bağımsız bir Kürt devleti için mücadele eden Celal Talabani olduğu göz önünde bulundurulursa, anayasanın Irak'ın geleceği ile ilgili kötümser bir senaryo öngörmediği sonucuna varmak mümkündür. Talabani artık bağımsız bir Kürdistan istememekte, tam tersine, anayasada belirtildiği gibi Irak'ın birliğinin bir sembolü durumunda olmaktadır. Bunun Irak'ın bölünmeyeceğine dair bir garanti olmadığı elbette açıktır. Ancak asıl önemli olan nokta anayasanın Cumhurbaşkanı'na böyle bir rol biçmiş olmasıdır. Diğer bir ifade ile anayasanın bu maddesinden de, anayasayı yapanların ülkeyi bölmek niyeti taşımadıkları izlenimini edinmek

mümkündür. Dolayısıyla bu haliyle anayasanın Irak'ın bölünmesine kaynaklık edebileceğini düşünmek için çok geçerli bir neden yoktur.

Irak Cumhurbaşkanı'nın yetkileri anayasa metninde şu şekilde düzenlenmiştir:

1. Başbakanın tavsiyesi ile özel af ilan etmek, uluslararası suçlar, terörizm, finansal ve idari yolsuzluk veya kişi haklarına karşı işlenen suçlardan hüküm giyenler hakkında genel af ilan etmek
2. Temsilciler Konseyi'nin kabul ettiği uluslararası anlaşmaları onaylamak
3. Temsilciler Konseyi'nce yapılan kanunları onaylamak
4. Seçim sonuçları kesinleştikten sonraki 15 gün içinde Temsilciler Konseyi'nin Görevine Başlaması Çağrısında Bulunmak
5. Madalya ve ödül vermek
6. Büyükelçileri kabul etmek
7. Mahkemelerce verilen kararların infazını onaylamak. Silahlı kuvvetlere sembolik olarak liderlik etmek
8. Anayasada bahsi geçen diğer yetkileri kullanmak.⁸³

Cumhurbaşkanı ayrıca silahlı kuvvetlerin genel komutanı olup kabinenin yönetimini üstlenir ve kabine oturumlarına başkanlık eder. Yürütme kanadının önemli figürlerinden Başbakan ise Irak'ın genel olarak politikasının yürütülmesinden sorumludur. Başbakan, Temsilciler Konseyi'nin rızası ile bakanları görevlerinden alma yetkisine sahiptir.⁸⁴ Başbakanın başkanlık ettiği kabine aşağıdaki görevleri yerine getirir:

1. Devletin genel politikasını planlamak ve uygulamak
2. Yasa taslağı teklifinde bulunmak
3. Yasaların uygulanması için yönetmelik ve direktifler çıkarmak
4. Genel bütçe taslağını hazırlamak
5. Temsilciler Meclisi'nin onaylaması için özel rütbeli görevlileri, büyükelçileri, bakanlık müsteşarlarını, genelkurmay başkanı ve yardımcılarını, yüksek rütbeli komutanları, ulusal istihbarat şefini ve güvenlik birimlerinin başkanlarını tavsiye etmek,
6. Uluslararası anlaşmaların müzakerelerini sürdürmek, anlaşmaları imzalamak veya imza için gerekli yetkilendirmeleri sağlamak.⁸⁵

Burada da federal yürütmenin önemli görevler üstlendiği ortaya çıkmaktadır. Doğrudan federal birimleri ilgilendiren konuların dışında kalan genel politikaların belirlenmesi ve bu politikaların uygulanması federal yürütmenin inisiyatifine bırakılmıştır. Yargının en üst makamı olan Yüksek

Federal Mahkemenin anayasal yetkileri ise şunlardır:

1. Onaylanmadan önce federal kanunların anayasaya uygunluğunu denetlemek
2. Kanunların ve yürürlükteki düzenlemelerin anayasaya uygunluğunu denetlemek
3. Anayasa metnini yorumlamak
4. Federal kanunların uygulanmasından doğan davalar hakkında karar vermek
5. Federal hükümet, bölge ve eyalet hükümetleri ve yerel yönetimler arasındaki anlaşmazlıklar hakkında karar vermek
6. Bölge veya eyalet hükümetleri arasındaki anlaşmazlıklarda karar vermek
7. Cumhurbaşkanı, Başbakanı veya bakanlara yöneltilen suçlamalar hakkında karar vermek
8. Genel parlamento seçimlerinin kesin sonuçlarını onaylamak.⁸⁶

Yüksek Federal Mahkemenin kararları nihai olup Irak'ın bütün birimleri için bağlayıcı niteliktedir.⁸⁷ Mahkemeye böylesine kapsayıcı bir rol verilmesi ve federal sistemde yetkinliğinin tanınmış olması, anayasa yapıcılarının niyetleri konusunda önemli ipuçları vermektedir.

Irak'ın siyasi sistemi federal sistem olarak belirtilmişse de henüz bu federal sistemin nasıl bir şekil alacağı tam olarak belli olmadığı gibi, daha da önemlisi federal bölgelerin neler oldukları, aralarındaki sınırların nasıl belirlendiği konusu da açıklığa kavuşmuş değildir. Bunun yanı sıra belli federe bölgelerin sınırları içine girmeyen bölgelerin varlığı da ayrı bir sorundur. Anayasa bu soruna kısmen de olsa değinmiştir. Anayasaya göre, herhangi bir federe bölgeye ait olmayan bölge veya eyaletin, federal devlet kurumlarında, federal delegasyonlarda, bölgesel ve uluslararası konferanslarda adil temsil edilme haklarını garanti altına almak için bir kamu kurumu ihdas edilecektir. Bu kurum federe hükümet ve bir bölgeye ait olmayan bölge ve eyalet temsilcilerinden oluşacaktır.⁸⁸

Anayasanın dördüncü bölümü federal otoritelerin yetkilerini düzenlemektedir. Buna göre federal otoritenin temel görevi Irak'ın birliğini, bütünlüğünü, bağımsızlığını, egemenliğini ve demokratik federal sisteminin devamlılığını sağlamaktır.⁸⁹

Federal otoritelerin temel ve sadece bu otoritelere ait görevleri şunlardır:

1. Dış politikayı yürütmek, diplomatik temsili sağlamak, uluslararası anlaşma ve sözleşmeleri müzakere etmek, borç sözleşmelerini müzakere etmek ve imzalamak, dış ticaret politikalarını belirlemek ve bu politikaları yürütmek
2. Savunma politikasını belirlemek ve yürütmek. Bu göreve silahlı kuvvetleri kurmak ve Irak'ın sınırlarını ve güvenliğini sağlamak için bu silahlı kuvvetleri yönetmek de dâhildir
3. Maliye ve gümrük politikalarını belirlemek, para basmak, Irak eyaletleri ve bölgeleri arasında

ticaret politikasını organize etmek, Irak'ın bir bütün olarak genel bütçesini hazırlamak, döviz politikalarını belirlemek, bir merkez bankası kurmak ve bu bankayı yönetmek

4. Ağırlık ve uzunluk ile ilgili ölçüleri belirlemek
5. Milliyet, vatandaşlık, ikamet ve sığınma hakları ile ilgili konuları organize etmek
6. Yayın dalga uzunlukları ve posta politikası belirlemek
7. Genel bütçe ve yatırım bütçelerini hazırlamak
8. Uluslararası hukuk ve teammüllere uygun bir şekilde Irak dışından gelen su kaynakları ile ilgili politikaları planlamak ve Irak'a yeterli su akışını garanti altına almak
9. Genel nüfus sayımı düzenlemek.⁹⁰

Anayasaya göre Irak'ın en önemli yeraltı kaynakları olan petrol ve gaz bütün Irak halkına aittir. Bu konudaki anayasa hükmü oldukça açıktır: "Petrol ve gaz, bütün bölge ve eyaletlerde yaşayan Irak halkının mülküdür."⁹¹ Petrol ve gaz ile ilgili konularda temel yetkili birim federal hükümettir. Ancak federal hükümet, petrol ve gazı üreten eyalet veya bölge hükümetleri ile işbirliği içinde olacak ve demografik dağılıma uygun olarak petrol ve gaz gelirlerinin adil paylaşımını sağlayacaktır.⁹² Federal hükümet, petrol ya da gaz üreticisi eyalet veya bölgelerin hükümetleri ile birlikte, Irak halkı için en fazla faydayı temin etmek amacıyla, petrol ve gaz gelirlerini en üst seviyeye çıkarırken, gerekli stratejik politikalar geliştirmede birlikte hareket edeceklerdir.⁹³

Federal birimlere ait olduğu belirtilmeyen her türlü yetki bölge otoritelerindedir. Federal hükümet ile bölgeler arasında paylaşılan yetkilerde bir çatışma durumunda, öncelik bölge hukukuna verilecektir.⁹⁴

Anayasa federal hükümet ile bölge otoritelerinin paylaşacakları yetkileri ve görevleri de belirlemiştir. Buna göre aşağıdaki görevler federal hükümet ile bölge otoritelerince birlikte yerine getirilecektir:

1. Bölge hükümeti ile koordinasyon içinde gümrükleri organize etmek ve yönetmek
2. Ana elektrik güç kaynaklarını dağıtmak ve bu konuda gerekli organizasyonu sağlamak
3. Bölgelerle işbirliği içinde çevrenin korunmasını garanti altına almak için gerekli çevre politikalarını belirtmek
4. Planlama ve kalkınma politikalarını belirlemek
5. Bölgelerle işbirliği içinde genel sağlık politikasını belirlemek
6. Bölgelere danışarak genel eğitim ve çocuk bakımı politikasını belirlemek.⁹⁵

Anayasanın bu bölümünden de rahatlıkla anlaşılacağı gibi federal otoritelere verilen yetkiler ülkenin birliği ve bütünlüğünün korunması için gerekli olan yetkililerdir. Özellikle savunma ve dış politika ile ilgili konularda federal otoritelerin tam yetkili olması, Irak'ın gelecekte parçalanmaması için oldukça önemlidir. Dahası eğitim ve sağlık gibi doğrudan ülke güvenliği ve bütünlüğü ile

ilgili olmayan konularda bile federal hükümetin (federe birimlerle birlikte de olsa) yetkili kılınmış olması, bütün ülke çapında ortak politikalar geliştirilmek istendiğinin bir işareti olarak görülebilir. Yine bu bölümde gerek federal yasama birimleri, gerekse federal yürütme birimlerinden söz edilirken sıklıkla Irak'ın egemenliği ve birliğine atıfta bulunulmuş olması da dikkat çekicidir. Anayasa metninin büyük ölçüde Şiiiler ile Kürtlerin uzlaşması neticesinde ortaya çıktığı dikkate alındığında, metinde Irak'ın birlik ve bütünlüğüne yapılan atıfların sözü geçen iki büyük grubun iradelerinin bir yansıması olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle federal hükümete askeri ve siyasi konularda "normal" federal devletlerdekine benzer yetkiler tanınmış olması anayasa metnini yapanların "birleşik" bir Irak istedikleri şeklinde yorumlanabilir.

SONUÇ

ABD'nin askeri müdahalesi sonrasında istikrarsız durumu devam eden Irak'ın durumunun nasıl bir şekil alacağı hâla belirsizliğini korumaktadır. Savaşın resmen sona ermesine rağmen henüz net bir siyasi geleceğin çerçevesinin belirlenememiş olması, şiddetin neredeyse hayatın olağan bir parçası haline gelmesi ve iç savaş tehlikesinin devam etmesi, ülkedeki durumu karmaşık hale getiren faktörlerden sadece birkaç tanesidir.

Belirlenen takvim çerçevesinde anayasa referandumunun (hile iddialarına rağmen) başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve daha önemlisi anayasa metninin kabul edilmiş olması bile ülkedeki istikrarın sağlanması açısından çok önemli bir gelişme olarak görülmektedir. Öte yandan, halkoyu ile kabul edilen anayasa metninin meşruiyeti ile ilgili tartışmalar, söz konusu metnin Sünnilerin beklentilerini karşılamaktan uzak olması ve ülkeyi bölünmeye götürebilecek çok sayıda hüküm içermesi, Irak'ın bölünebileceği yorumlarına neden olmaktadır.

Ancak anayasa ile ilgili tartışmalardan bağımsız olarak Irak'ın toplumsal ve siyasi gerçekleri göz önüne alındığında, ülkenin bölünmesinin o kadar da kolay olmayacağı görülür. Irak'ı oluşturan üç temel grubu sanki birbirlerinden keskin hatlar ile ayırılıyormuş gibi görmenin mantıklı bir sonucu olan Irak'ın bölünebileceği tezi, gerçekte söz konusu gruplar arasındaki sınırların çok karmaşık ve bulanık olması nedeni ile çok gerçekçi değildir. Dahası, Irak Şiileri, Saddam Hüseyin döneminde ciddi baskılara maruz kalmışlar ve kimlikleri inkâr edilmişse de, sonraki dönemde milliyetçi bir tutum takınarak tercihlerini Irak'ın bütünlüğü yönünde belirtmişlerdir. Dolayısıyla Şiiler Irak'ın bölünmesi yönünde bir irade göstermemişlerdir. Hiç şüphe yok ki bu tutum ülkenin bölünmesinin önündeki en önemli engellerden birisi olacaktır.

NOTLAR

- 1 Ellen Knickmeyer, Omar Fekeiki, "Sunni Turnout is High in Vote on Iraqi Charter," The Washington Post, 16 Ekim 2005.
- 2 John Ward Anderson, K.I. Ibrahim, "Iraqi Constitution Appears Headed For Voter Approval," The Washington Post, 17 Ekim 2005.
- 3 Dexter Filkins, Robert F. Worth, "Monitors in Iraq Review Votes Where 'Yes' Ballots Hit 90 %," The New York Times, 18 Ekim 2005.
- 4 "EPIC Calls for a Full, Independent Audit of Iraq's Constitutional Vote," Education for Peace in Iraq Center, 18 Ekim 2005, <http://www.epic-usa.org/Default.aspx?tabid=1956>, Erişim 24 Ekim 2005.
- 5 Anderson, Ibrahim, "Iraqi Constitution Appears Headed For Voter Approval", a.g.e.
- 6 Filkins, Worth, "Monitors in Iraq Review Votes Where 'Yes' Ballots Hit 90 % ."a.g.e.
- 7 Ellen Knickmeyer, Omar Fekeiki, "Sunni Turnout Is High In Vote on Iraqi Charter," The Washington Post, 16 Ekim 2005.
- 8 Ibid.
- 9 Anderson, Ibrahim, "Iraqi Constitution Appears Headed For Voter Approval", a.g.e.
- 10 Knickmeyer, Fekeiki, "Sunni Turnout Is High In Vote on Iraqi Charter.", a.g.e.
- 11 Filkins, Worth, "Monitors in Iraq Review Votes Where 'Yes' Ballots Hit 90yüzde ", a.g.e.
- 12 Lionel Beehner, "How will Iraq's October 15 Referendum Work?" Council on Foreign Relations, 4 Ekim 2005, http://www.cfr.org/publication/8971/how_will_iraqs_october_15_referendum_work.html. Erişim 23 Ekim 2005.
- 13 Sabrina Tavernise, Edward Wong, "Two Sides of the Sunni Vote: Deserted Polls and Long Lines" The New York Times, 16 Ekim 2005.
- 14 Bernard Gwertzman, "Brown: Iraqi Constitution Likely to Be Approved; 'Creeping Civil War' Already Started," Council on Foreign Relations, 6 Ekim 2005, <http://www.cfr.org/publication/8986/>. Erişim 23 Ekim 2005.
- 15 "Iraq's Sunni Arabs," The New York Times, 19 Ekim 2005.
- 16 Bernard Gwertzman, "Brown: Best Hope for Iraq Is Rejection of Draft Constitution and Reopening of Negotiations," Council on Foreign Relations, 29 Ağustos 2005, <http://www.cfr.org/publication/8772/brown.html>., Erişim 24 Ekim 2005.
- 17 Gwertzman, "Brown: Iraqi Constitution Likely to Be Approved; 'Creeping Civil War' Already Started", a.g.e.
- 18 Anderson, Ibrahim, "Iraqi Constitution Appears Headed For Voter Approval", a.g.e.
- 19 Ibrahim al-Marashi, "Iraq's Constitutional Debate," The Middle East Review of International Affairs (MERIA) Journal, Cilt. 9, Sayı. 3, Eylül 2005, s. 139, [http://meria.idc.ac.il/journal/2005/issue3/Alyüzde 20Marishiyüzde 20pdf.pdf](http://meria.idc.ac.il/journal/2005/issue3/Alyüzde%20Marishiyüzde20pdf.pdf). Erişim, 21 Ekim 2005.
- 20 Jane Arraf, "This Time, The Ballot is An Act of Faith," International Herald Tribune, 18 Ekim 2005.
- 21 Irak Anayasası, Madde 43/2.
- 22 El-Marashi, "Iraq's Constitutional Debate," a.g.e., s. 140.
- 23 Ibid., s.159.
- 24 "Iraqi's Constitutional Vote," The New York Times, 19 Ekim 2005.
- 25 El-Marashi, El-Marashi, "Iraq's Constitutional Debate", a.g.e., s. 142.
- 26 Yitzhak Nakash, "The Prospect of a Shiite-Led Iraq Needn't Scare Us," The Los Angeles Times, 13 Nisan 2003.
- 27 El-Marashi, "Iraq's Constitutional Debate", a.g.e., s. 143.
- 28 Gwertzman, "Brown: Iraqi Constitution Likely to Be Approved; 'Creeping Civil War' Already Started.", a.g.e.
- 29 "Iraq's Sunni Arabs," The New York Times, 19 Ekim 2005.
- 30 El-Marashi, "Iraq's Constitutional Debate", a.g.e., s. 149.
- 31 Mowaffak Al Rubaie, Ali Allawi ve Sahib Al Hakim, "Declaration of the Shi'a of Iraq," 15 Temmuz 2002, http://www.iraqfoundation.org/news/2002/gjuly/15_declaration_english.html. Erişim 23 Ekim 2005.
- 32 Ibid.
- 33 Ibid.
- 34 Ibid.
- 35 Ibid.
- 36 Juan Cole, "Shiite Religious Parties Fill Vacuum in Southern Iraq," Middle East Report Online, 22 Nisan 2003, <http://www.merip.org/mero/mero042203.html>. Erişim 22 Ekim 2005.
- 37 Ibid.
- 38 Ibid.
- 39 Ibid.
- 40 Yitzhak Nakash, "The Shi'is and the Future of Iraq," PolicyWatch #719: Special Forum Report, The Washington Institute for Near East Policy, 4 Mart 2003.
- 41 Cole, "Shiite Religious Parties Fill Vacuum in Southern Iraq.", a.g.e.
- 42 Ibid.
- 43 "Iraqi's Constitutional Vote," The New York Times, 19 Ekim 2005.
- 44 Irak Anayasası, Madde 1.

- 45 El-Marashi, "Iraq's Constitutional Debate", a.g.e., s. 150.
- 46 Ibid., s. 150.
- 47 Irak Anayasası, Madde 3.
- 48 Ibid., Madde 4.
- 49 Ibid., Madde 4/3.
- 50 Ibid., Madde 8.
- 51 Ibid., Madde 12/1.
- 52 Ibid., Madde 14.
- 53 Ibid., Madde 15.
- 54 Ibid., Madde 20.
- 55 Ibid., Madde 23/3/a.
- 56 Ibid., Madde 23/3/b.
- 57 Ibid., Madde 24.
- 58 Ibid., Madde 35/1/a.
- 59 Ibid., Madde 35/1/c.
- 60 Ibid., Madde 35/3.
- 61 Ibid., Madde 36.
- 62 Ibid., Madde 37/1.
- 63 Ibid., Madde 37/2.
- 64 Ibid., Madde 39.
- 65 Ibid., Madde 41/1.
- 66 Ibid., Madde 41/2.
- 67 Ibid., Madde 42/1.
- 68 Ibid., Madde 42/2.
- 69 Ibid., Madde 44.
- 70 Ibid., Madde 46.
- 71 Ibid., Madde 47.
- 72 Ibid., Madde 48/1.
- 73 Ibid., Madde 49.
- 74 Ibid., Madde 59.
- 75 Ibid., Madde 59/8/a.
- 76 Ibid., Madde 59/8/b.
- 77 Ibid., Madde 59/9/a.
- 78 Ibid., Madde 60.
- 79 Ibid., Madde 63.
- 80 Irak Anayasası, http://www.iraqigovernment.org/constitution_en.htm.
- 81 Ibid., Madde 64.
- 82 Ibid., Madde 65.
- 83 Ibid., Madde 71.
- 84 Ibid., Madde 76.
- 85 Ibid., Madde 78.
- 86 Ibid., Madde 91.
- 87 Ibid., Madde 92.
- 88 Ibid., Madde 103.
- 89 Ibid., Madde 107.
- 90 Ibid., Madde 108.
- 91 Ibid., Madde 109.
- 92 Ibid., Madde 110/1.
- 93 Ibid., Madde 110/2.
- 94 Ibid., Madde 111.
- 95 Ibid., Madde 112.

YAZAR HAKKINDA

Cenap Çakmak

Çaykara'da (Trabzon) doğdu. Trabzon Fen Lisesi'ni bitirdi. Ege Üniversitesi Bilgisayar Mühendisliği'ne üç yıl devam etti. Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden 2000'de mezun oldu. İki yıl bir firmanın dış ticaret bölümünde ithalat-ihracat uzmanı olarak çalıştı. 2002'de MEB bursuyla ABD'de Rutgers Üniversitesi'nde uluslararası hukuk alanında yüksek lisans eğitimine başladı. 2004'te bu üniversitede yüksek lisansını tamamlayıp doktora eğitimine başladı. Halen TASAM'da ABD Uzmanı olarak çalışmakta ve "Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Küresel Sivil Toplum"u konu alan doktora tezini yazmaya devam etmektedir. Çalışmalarından bazıları Perceptions: Journal of International Affairs, Alternatives: Turkish Journal of International Relations, Review of International Law and Politics, Stratejik Öngörü ve Journal of Turkish Weekly, Liberal Düşünce, Karizma gibi dergilerde yayınlanmıştır.